

עלון לב המועדים

בענין "לוחות הברית"

גליון קלח

לוחות מאבן ספיר: לחציבת הלוחות השניים שנעשו על ידי משה נעשה גם בתוך אוהלו של משה שנברא מחצב של אבני ספיר (פרקי דר"א מו, מדרש תנחומא פרשת עקב או ט), **מהו אבן ספיר** אבן טובה שאינה ממתכת ואינה נמצאת והיא יקרה מאוד (רא"ש נדרים לח, א).

ולא חצבם משה רבינו כברזל אלא שירטט מה שרצה לחצוב מהם והראה להם השם הנכבד שבמטה והלוחות נתבקעו (רוקח עקב י פסוק א ופסוק ג).

משקל הלוחות

משקל הלוחות היה ארבעים סאה (ירושלמי תענית פרק ד הלכה ה).
והישובם לפי ליטרים 288 ליטר, לדעת הגר"ח נאה 331.8 ליטרים ולשיטת החזו"א 576 ליטר.

מי כתב את הלוחות

הקב"ה כתב את עשרת הדברות שנאמר (משפטים כד יב) **"אשר כתבתי"** וכן כתוב (שמות לב טז) **"והמכתב מכתב אלהים** חרות על הלוחות" ובשניות כתוב (שמות לד, א) **"וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברתי"**.

כתב הדברות בערב שבת בין השמשות נחרתו על הלוחות עשרת הדברות באותיות של אש לבנה חרותה באש שחורה בכתב שאינו נמחק, באצבע שלישית של הקב"ה (פרקי דר"א פרק מח, עיין ירושלמי שקלים פרק ו). כדכתיב (שמות לא יח) **"לחת אבן כתובים באצבע אלהים"** והיה הכתב חקוק על הלוחות (שם לב טז).

בזוהר (פרשת יתרו) כתוב שהאותיות היו מאש שחורה ונתכסו באש לבנה.

איזה כתב היה כתובים הלוחות

יש אומרים: שהדברות נכתבו בכתב אשורי (שבת קד, א, מגילה ב, ב).

יש אומרים: שנכתבו בכתב עברי (רבי לוי ירושלמי מגילה פ"א ה"ט לשיטת רבי נתן ורבי יוסה).

גודל הלוחות

אורך הלוחות ששה טפחים ורוחבן ששה טפחים ועוביין שלושה טפחים דהיינו צורת מלבן שש על שלש טפחים (כ"ב יד, א, הנהגות

"ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה.. ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצווה אשר כתבתי להורתם" (שמות כד יב) הלוחות מכונים בתורה בשם "לוחות הברית" (דברים ט ט) וכן בשם "לוחות העדות" (שמות לא יח).

מתי ניתנו הלוחות לעם ישראל

בי' בתשרי (לוחות שניים), במ"ז בניסן עם ישראל יצאו ממצרים לאחר מ"ט יום קיבלו את התורה בהר סיני, לאחר קבלת התורה עלה משה רבינו לשמים וירד בי"ז בתמוז עם הלוחות הראשונים כיון שראה את מעשה העגל שבר את הלוחות (שמות לב יג), מי"ז בתמוז עד ר"ח אלול בקש משה רחמים על ישראל בר"ח אלול עלה לשמים בפעם השניה עם לוחות ריקות מכתב ושהה שם ארבעים יום וירד עם לוחות שניים בי' בתשרי (שמות לב לא, פרקי דר"א פרק מז).

לוחות במעמד הר סיני

במעמד הר סיני היו לוחות הברית בידי משה על ההר כמבואר במדרש וז"ל **"וכאשר היה יוצא הדיבור היה נראה כמו זיקין [ניצוצות אש] וכמו ברקים וכמו שלהבות לפיד של אש מן ימינו, ולפיד של אש מן שמאלו פורה ומס באויר השמים וחזר ונראה על מחנותיהם של ישראל, וחזר ונחקק על לוחות הברית שהיו נתונים בכף ידו של משה"** (כתר יונתן שמות פרשת יתרו פרק ב פסוק ב-ג).

עשיית לוחות הברית הראשונים

לוחות הברית הם אחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת הראשון בסיום ששת ימי בריאת העולם בין השמשות (פסחים נד, א).

ממה היה עשוי הלוחות

לוחות ראשונים: רב כהנא אמר הלוחות לא נבראו מן הארץ אלא מן השמים מעשה ידיו של הקב"ה, שנאמר (שמות לב) **"והלוחות מעשה אלקים המה"** (פרקי דר"א פרק מז), **ויש אומרים:** שהם נחצבו מן השמש מגלגל חמה שבמרום ואף שהיו עשויים מאבן זהרם הפיץ סביבם כוהב טהור (מדרש שהש"ר הי"ט).

לוחות שניים: לפני שמשה רבינו עלה להר סיני בפעם השניה נר"ח אלול נצטווה להכין לוחות שנאמר (שמות לד א) **"פסל לך שני לוחות אבנים"** והקב"ה כתב על הלוחות (סדר עולם פרק ו, פרקי דר"א פרק מז).

הנרי"א על הירושלמי שקלים פרק ו הלכה א שכך היא הגרסא הירושלמי בפרק בתרא דתענית).

יש אומרים: שאורך הלוחות היה ששה מפרחים ורוחבן ששה מפרחים (ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א).

הלוחות היו שווים זה לזה במראיהם (ילקוט הראובני פרשת ואתחנן על הפסוק ויגדלכם בשם פסיקתא זוטרא), ונראים שניהם כמו לוח אחד (וזהו פרשת יתרו דף פד ע"א ד"ה תאנה כתיב).

הטעם שיש שני לוחות אבנים

רבנן אמרי אמר להם הקב"ה אלו מעידים ביני ובין בני כנגד שני עדים כנגד שני שושבינין כנגד חתן וכלה כנגד שמים וארץ כנגד עולם הזה והעולם הבא (מדרש רבה דברים עקב פרשה ג טו).

צורת הדברות על לוחות הברית

אמר ר' חנינה בן גמליאל המשת הדברות הראשונות היו כתובים על הלוח הראשון וחמשה דברות האחרונות על הלוח השני שנאמר (דברים דברים ד יג) "ויכתבם על שני לוחות אבנים" (ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א).

חנמים אומרים: שעשר על לוח זה ועשר על לוח זה, דהיינו שנכתב על כל לוח כל עשרת הדברות, **והטעם:** כדי שלא יהיו פירוד בין הדברות (גליון הש"ס שם מציין לשו"ת הרב"ז ח"ג סימן תקמט).

טעם אחר: לפי שאם היו כתוב חמש בלוח זה וחמש בלוח הזה היו באים לזולל בחמש האחרונות שהיו אומרים שהם פחות חמורות כיון שלא נכתב שם שמו של הקב"ה לכן היו כל הדברות כתובות על לוח אחד (מהרש"א פרק ו שקלים, מבי"ט בספרו בית אלקים שער היסודות פרק יב).

ביאור אחר: שהיו כתובים חמשה דברות הראשונות פעמיים על לוח אחד וחמשת הדברות האחרונות פעמיים על לוח אחד (מבי"ט בספרו בית אלקים שער היסודות פרק יב).

ביאור אחר: שהיה כתוב חמשה דברות על לוח אחד פעם מצד זה של הלוח ופעם מהצד השני של הלוח וכן חמשה הדברות השניים היו כתובים פעמים על הלוח השני פעם אחת מצד זה ופעם אחת מצד זה.

רשב"י אומר: עשרים על לוח זה דהיינו שהדברות נכתבו על הלוח ב' פעמים שנאמר (דברים ה יט) "ויכתבם על שני לוחות אבנים"

ביאור על כל לוח היה כתוב כל עשרת הדברות, והיה כתוב משני צדדי הלוחות הרי עשרים כנגד התורה שניתנה שתי פעמים.

ר' סימאי אומר: ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה דהיינו על כל אחת מהלוחות נכתבו עשרת הדברות ארבע פעמים פעם אחת

על כל צד בלוח כולל עוביו, שנאמר (שמות לב טו) "מזה ומזה" דהיינו מצדדים שונים "הם כתובים" (ירושלמי שם).

הטעם: ללמדנו שהתורה מתפרשת בד' אופנים שהם **פרד"ס** ר"ת **פ**שט **ר**מז **ד**רש **ס**וד (תרגום שיר השירים ה ג).

מבנה עשרת הדברות

יש אומרים: שחמש הדברות הראשונות נאמרו מהחמור לקל וכן חמש הדברות האחרונות נאמרו מהחמור אל הקל (חזקוני שמות כ יד עיין שם).

יש אומרים: שחמש הדברות שבלוח הראשון הם מצוות שבין אדם למקום, וחמש הדברות שבלוח השני הן המצוות שבין אדם לחבריו [נמצאנו למדים שכיבוד אב ואם שנאמר על הלוח הראשון נחשבת כמצווה שבין אדם למקום לפי שההורים משתתפים עם הקב"ה ביצירה (עיין קידושין ל, ב) ולכן הבן הנוהג כבוד בהוריו מכבד בכך את הבורא (רמב"ן שמות כ יב, סופרנו שם, מהר"ל תפארת ישראל פרק לו)].

יש אומרים: שהלוחות מחולקות חמש דברות שעל לוח אחד לפי החלק השכלי, וחמש בדברות שעל הלוח השני דברות אנושיות מיוחדות לחלק החומרי של האדם (ספר העקדה שמות כ א).

יש אומרים: שעל הלוח הראשון היה כתוב הדבור הראשון והשלישי והחמישי והשביעי והתשיעי ועל הלוח השני נכתבו הדיבור השני והרביעי והששי והשמיני והעשירי (תורת שלמה סוף אות קסב בשם מאור האפלה כתי"י).

יש אומרים: שיש חיבור בין דיבור שבלוח הראשון לזה שכנגדו בלוח השני

כתיב "אנכי ה' אלהיך" וכנגדו "לא תרצח", לומר שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט בדמות המלך.

כתיב "לא יהיה לך" וכנגדו "לא תנאף", לומר שכל מי שעובד עבודה זרה מעלה עליו הכתוב כאילו מנאף אחר המקום,

כתיב "לא תשא את שם אלהיך לשוא" וכנגדו "לא תגנוב", לומר שכל מי שהוא גנב לסוף בא לידי שבועות שווא.

כתיב "זכור את יום השבת לקדשו" וכנגדו "לא תענה ברעך עד שקר", לומר לך שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם, שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח ליום השביעי, וכל מי ששומר שבת מעיד לפני מי שאמר והיה עולם שברא עולמו בששה ימים ונח ביום השביעי.

כתיב "כבד את אביך ואמך" וכנגדו "לא תחמוד", לומר שכל מי שחומד סופו שמוליד בן שהוא מקלל אביו ואמו ומכבד למי שאינו אביו לכן נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה (מכילתא יתרו מס' דבחדש פרשה ח).

מה עוד היו כתוב בלוחות הברית

יש אומרים: שמלבד עשרת הדברות גם כל התורה כולה נכתבה מבראשית עד לעיני כל ישראל לא כמו שהיא כתובה לפנינו אלא כמו שהייתה כתובה לפני ה' דהיינו כולה שמותיו של הקב"ה שבהם ברא שמים וארץ.

חנינה בן אחי רבי יהושע אומר שעל הלוחות נכתבו כל דקדוקי התורה ואותיותיה של תורה (ירושלמי מסכת שקלים פרק ו הלכה א). ומניין מדכתיב (שיר השירים ה יד) "ממלאים בתרשיש" כימא רבה דהינו כשם שהים הגדול ממולא בגלים כך היו הדברות מלאות בדקדוקיה של תורה (עיין ירושלמי שקלים שם).

ואף על פי שהלוחות לא היו אלא ששה טפחים על שלושה [או על ששה] צריך לומר שבדרך גם נכתבה שם כל התורה (הר אפרים שקלים).

ביאור אחר: שהכוונה שכל תרי"ג מצות כלולים בעשרת הדברות (מנחם משיב נפש ספר הכתב והקבלה על הפסוק שמות לב, ט והמכתב) ורבינו סעדיה גאון פירש באזהרות שיסוד לכל דיבור ודיבור מצות התלויות בו (עיין באברבנאל שמות פרק כ שמבאר זאת בהרחבה).

ויש אומרים: שנכתבו על הלוחות גם משנה תורה ואגדה וכל תורה שבעל פה וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש והכל על יד כתב אלקים שהיה בנס (דרשותיו של בעל בית הלוי נדפסו בסוף ח"ב של שו"ת בית הלוי).

יש אומרים: שעל הלוחות הראשונים היה כתוב רק את עשרת הדברות ובלוחות שניים נוספו בהם הלכות מדרש ואגדות (מדרש רבה שמות מו א).

ניסים שהיו בלוחות

"מזה ומזה הם כתובים" (שמות לב טו טז), הלוחות היו נקראים משני צדדיהם, **ביאור:** למרות החקיקה מצד אל צד, שבדרך כלל האותיות נראות כראוי מצד אחד ומהצד השני הן נראות הפוכות ובלוחות התרחש גם וניתן היה לקרוא את עשרת הדברות שעל הלוחות משני הצדדים.

"אמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים" (שבת קד, א), **ביאור** כיון שהכתב היה חקוק מעבר לעבר היה לסמ"ך והמ"ם שהם אותיות חלולות ליפול אף על פי כן עמדו בנס והחלק הפנימי של האותיות הללו היה תלוי באויר (רש"י שם).

"אמר רבי יהושע בר נחמיה מעשה ניסים היו, נגללין היו, של סנפרינון היו והיו נגללין" (שיר השירים רבה ה, יד) אע"פ שהלוחות היו עשויים מאבן ספיר, שהיא אבן קשה מאד כמבואר במדרש (שיר השירים ה יד) מעשה באדם שלקח סנפרינון לבדקו נתנו על גבי הסדן והכה

בקורנם נשבר הקורנם נחלק הסדן והסנפרינון לא זו ממקומו למרות כך הלוחות היו נגללים כאילו היו עשויים מהומר רך.

אמר ר' יהודה הלוחות משקל ארבעים סאה היו ושל סמפרינון היו והיו נתונים על ידיו כדבר קל, כיוון שפרח הכתב, שברן (מדרש תנחומא כי תשא סימן כו).

משה נבור היה הגמרא (נדרים לה, א) אומרת משה רבינו גיבור היה, ואמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גיבור ועשיר ועניו וכולן נלמדים ממשה גיבור דכתיב (דברים ט יז) "ואתפיש בשני הלוחות ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם", ותניא (בב"ב יד, א) והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין ששה.

יש מבארים: שלוחות הברית היו נושאים את עצמם, דהיינו שהנס היה שהכתב של עשרת הדברות מרוב קדושתם היו נושאות גם את נושאים (מדרש רבה שמות מז יא, רד"ל על פרקי דר"א פרק מה אות לד ד"ה והיו הכתובין).

יש אומרים: ששני המפחים העליונים מתוך שש המפחים של אורך הלוחות היו אחוזים ביד הקב"ה, ומשה אחז רק בשני המפחים התחתונים (ירושלמי תענית פרק ד הלכה ה כו, א, מדרש רבה שמות, מו ז).

צורת הלוחות – לוחות עגולים בראשם או מרובעות

יש אומרים: שהלוחות היו עשויות ב' מלבנים שמסתיימים בחלקם העליון בכיפה עגולה בצורת חצי עיגול (כמו שמצוי בהרבה מבתי כנסיות של בני אשכנז).

ראיה לדבר: מדברי הירושלמי (מעשרות פרק ה הלכה ג דף מה, ב, מובא בר"ן נדרים דף ה) שכתב רשב"ג אומר שאין מרובע מששת ימי בראשית, דהיינו שאין לך בריה בעולם שנברא ממש מרובע (פני משה שם ד"ה תני) ורק באוכלין יש מרובע, והלוחות הרי נבראו בע"ש בין השמשות (אבות פרק ה משנה ו), ומוכח שלא היו מרובעים.

יש שכתבו לדחות ראיה זו (בחקותיך אשתעשע עמ' ר"ל), שאדרבה מסקנת הסוגיא שם שדבר זה נאמר רק על בריות [בעלי חיים] ולא על דומם.

לוחות מרובעות

יש אומרים: שהלוחות היו מרובעות וכן כתב רבינו בחיי (שמות לא יח) שהלוחות היו מרובעות, וזה לשונו "ודע כי הלוחות היו מרובעים ששה טפחים באורך וששה טפחים ברוחב".

ראייה לדבר: מהגמרא (בב"ב יד, א) שדנה איך נכנסו שני זוגות לוחות הברית לארון הקדוש אומרת הגמרא "והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ומונחות כנגד אורכו של ארון" משמע שהיו מרובעים (עיין רבינו בחיי כי תשא לא יח, שטמ"ק נדרים לה, א ד"ה אין).

ראיה מהזוהר: (יתרו דף פ"ד) אמר רבי יהודה והלחת כתיב חד וכתוביב חסר ללא וא"ו הריבוי משמע שזה היה לוח אחד בלבד] תרי הוי ומתחזיין חד [תירצו שתים היו אמנם היו נראים כאחד וע"כ לפי שהיו צמודים ורבעים] הרי למדנו שלא היו עגולים שא"כ היו נראים כשנים.

ראייה מהשיטה מקובצת (גדרים לה, א ד"ה אין הקדוש ברוך הוא בשם הרי"ז) שמדבר בגבורתו של משה רבינו ע"ה כתב אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על גבור וחכם ועשיר ועניו שיהיה שלם מכל דבר ולא יצטרך לאחר זולתו הלוחות ארכן ששה וכו' **שהיו מרובעים ממש** וזו היתה גבורתו ששיבר דבר מרובע בידיו.

הטעם לטעות העולם לעשותם עגולים

יש אומרים: שהסיבה לכך היתה שבזמנם היו מוסרים ספר לדפוס בגזירת הגלות ונתנו זאת בבית דפוס של גוים נוצרים ובגלל גזירת המלכות הספרים עברו דרך הצנזורה שהיה גוי והם היו עושים על שער הספר את ציור הלוחות כפי שנראה להם מאמונתם הנוצרית שהלוחות הם מלמעלה כחצי עיגול וכפי שאומות העולם עושים עד היום את ציור הלוחות עגולים.

יש שדחו טעם זה: לפי שבמציאות רוב הדפוסים היו שייכים ליהודים שומרי תורה ומצוות וגם מהם שהיו במדינות שלא נמצא בהם הצנזור בכלל ואעפ"כ מצינו לרוב צורת לוחות הברית מעוגל על שערי הספר הנדפסים במדינות ההם.

טעם אחר: שבוודאי שהלוחות היו ישרים מלמעלה והסיבה שעושים עיגול אולי נובעת מטעות, שהיו כתרים על הלוחות ובמשך הדורות הפכו את כתרי הלוחות לגוף הלוחות כמו שאנו רואים שנדפס במכילתא פרשת יתרו דפוס ווילנא (משמיה של הגאון אברהם דוד הורוביץ זצ"ל חבר בהד"צ של העדה החרדית).

בטעם המנהג לעשותם מרובעים

יש מבארים על פי הגמ' (עבודה זרה מג, א) שאסור לעשות תבנית היכל ותבנית שולחן וכו', ובוודאי לאו דווקא אלו הנזכרים בגמ' אסור, וכמש"כ במנחת חינוך (מצוה רנד) בסוף דבריו שלכן עשו הלוחות בביהכ"ס עגולים מלמעלה ומרובעים מלמטה, כדי לצאת כל הדעות, שבין אם היו עגולים בביהמ"ק ובין אם היו מרובעים, יהיו שונים בצד אחד מכפי שהיו בבית המקדש (וכ"כ שו"ת משנה הלכות חלק טו סימן קס"ט).

טעם אחר: אולי עשו כן מפני שמצאו בכך יופי יותר ואין לוחות אלו כמדת או צורת לוחות הברית כלל רק דמות כעין ועשו בצורת עיגול להרבות היופי (תשובות והנהגות יור"ד סימן תקלה).

מנהגו של בעל קהילות יעקב

בבבול 'חזון איש' אמר מרן הקהילות יעקב לעשותם מרובעים (מובא בספר מכתבים ומאמרים ח"ב סימן צד).

להתקש לעגול: אמנם הוסיף הסמייפלער זצ"ל שמו"מ במקומות

שנהגו לעשותם עגול לא נרעיש ע"ז, ונניח להם במנהגם העגול, כיון שאין זה אלא מעין דמיון ללוחות, ולא נעשו כדמות הלוחות ממש, ונעשית רק לשם יופי על ארון קודש (וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן תקלה).

ישב שתי השיטות לוחות ראשונים עגולים לוחות שניים מרובעות

יש שמישיבים את ב' השיטות, שהלוחות הראשונים היו מעשה ה' והלוחות האחרונים היו מעשה ידי משה, ויתכן שלוחות הראשונים היו עגולים, לפי שכל מעשה ידי שמים בעיגול נעשים, כדברי הירושלמי (מעשרות פרק ה הלכה ג דף מה), ואילו לוחות השניים היו מרובעים כמבואר בגמרא בבבא בתרא (יד, א) ולפי"ז יש לפרש מנהג העולם לצייר הלוחות בביהכ"נ שראשן עגול ולמטה מרובע, שרוצים לרמוז גם על הלוחות הראשונים שהיו עגולים וגם על הלוחות השניים (ספר שיה יהודה פרשת כי תשא).

תלייתו לוח עם לוחות הברית בארון הקודש

יש המתנגדים לתלות את לוחות הברית בבית המדרש

הטעם: על פי דברי הרמ"א (א"ח א ה) שאין לומר עשרת הדברות בציבור וכתב המג"א (שם ט) שהוא מפני המינים שאומרים אין תורה אלא זו ובפרט בימינו ולכן אין כותבים אותנו על קונטרס המיוחד לציבור (דאני פו ס"ב ניוק"י א"ח סימן א, ושו"ת בצל החכמה חלק ג בשם אב"י הדרכי תשובה).

הטעם שמותר להניח מעל ארון הקודש טבלה שכתבו בה עשרת

הדברות הרי יש לחשוש לתרעומת המינים שיאמרו שמוזה שמניחים רק עשרת הדברות שאר התורה אינה אמת (ספר ברכת אהרון על מסכת ברכות לאב"ד ריש סימן פב).

לפי שתולים אות לוחות הקודש מעל הארון הקודש מקום הספר תורה, כאילו מכוונים בזה לומר, שכל הכתוב בספר תורה הוא כמו עשרת הדברות וכל התורה ניתנה בסיני (ספר אורח נאמן סימן א ס"ק נא הבוא במאסף לכל המחנות אור"ח סימן א ס"ק סב), וכמו שכתב המהרש"א (ברכות יא, ב) בשם ר' סעדיה גאון שכל תרי"ג מצות כלולות בעשרת הדברות אם כן זה עצמו כבוד התורה אבל אסור לכותבם במקום שאינו מיועד לס"ת.

המנהג היום: היום נוהגים להניח את הלוחות מעל הארון הקודש [או

לרקום על גבי הפרוכת] רק ברמז [שתי תיבות] לפי שאין זה אלא רמז בעלמא אין חשש בדבר (הגרח"ק דעת נוטה תשובה סה, שו"ת רבבות אפרים א"ח ח"א ג).

ניתן לקבל את העגלון במיל
במיל: lev17382@gmail.com
לדעות וחצרות: לב ראב"ד 5 אלעד במיל